

Mantık Araştırmaları Dergisi

Journal of Logical Studies

Mantıksal Akıl Yürütmede Önyargı ve Yanılgılar

Yazar(lar) | Author(s): Gülümser DURHAN

Bu makaleyi kaynak gösterin | Cite this article:

Durhan, G. "Mantıksal Akıl Yürütmede Önyargı ve Yanılgılar". Mantık Araştırmaları Dergisi 4 (2022): 6-23

Bu makaleye çevrimiçi ulaşın | See this article online:

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2583194>

ISSN 2687-3125 | e-ISSN 2687-3125

Mantıksal Akıl Yürütmede Önyargı ve Yanılgılar

Gülümser DURHAN*

 ORCID: 0000-0002-9639-9620

Özet

Önyargı, insanların çevrelerindeki bilgileri işlerken ve değerlendirirken ortaya çıkan; aldıkları kararları, inançları ve yargıları etkileyen bilinçsiz düşünce hatalarıdır. Keza önyargılar, karar vermeyi daha hızlı ve daha verimli hale getirmek için tasarlanmış otomatik süreçlerdir. Bu tür hatalar, insanların içinde yaşadığı inanılmaz derecede karmaşık dünyayı basitleştirme çabalarından kaynaklanmaktadır. Bu çaba da bazen insanları akılsızca riskler almaya yönlendirebilmektedir. Bu nedenle önyargılar, yanlış kararlara giden yolu açan mantıksal düşüncedeki kusurlar, zayıf muhakeme, bir argümanın formülasyonunda ortaya çıkan mantıksız bir adım ve insanları yanılgıya sürükleyen ya da yanlış yönlendirmeye götüren irrasyonel tutumlardır.

İnsan aklını yanlışla sürükleyen önyargı yanılgılarını bilmek ve tanımak, bunlardan sakınmak için önem arz etmektedir. Zira genel olarak kimse bile isteye hataya sürüklenmez. O nedenle yanlış bilmek, yanılgıya düşmemenin ön koşuludur. O nedenle önyargıya dair fikirleri öğrenmek, düşünce sürecindeki hataları azaltabilir; aldatılmalara ve yanılmalara karşı akli koruyabilir. Böylelikle bu öğrenme, kendi aklımızla hareket etmemizi sağlayacak; daha doğru ve başarılı bir yaşam sürmemize vesile olacaktır. Dolayısıyla önyargılar, bir tartışmayı kazanmaya veya bilgiyi daha iyi sunmaya yardımcı olabilecek mantıksal hatalarla çok yakından ilişkilidir. Öyle ki önyargılar düşünmenin ilk basamağında ortaya çıkarlar ve birçok mantık hatalarına ve insanlar üzerinde yanılgılara sebep olmaktadır. Bu çalışmada amaç; önyargıların, özelde inanç ön yargısının, insanların günlük yaşamda akıl yürütme ve tartışma biçimleri üzerindeki etkilerine dair tespitler sunmaktır; mantık yanlışlarını teorik tarzdan ziyade pratik yönden ele almaktır.

Anahtar Kelimeler: Akıl yürütme, Mantık, Yanılgı, Paralojizm, Önyargı.

ARAŞTIRMA MAALESİ

Geliş Tarihi: 07-08-2022

Kabul Tarihi: 13-10-2022

Yayın Tarihi 31-12-2022

* Doç. Dr. Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü,
g.durhan@alparslan.edu.tr

Bias and Fallacies in Logical Reasoning

Bias are automatic processes and unconscious thinking errors that occur when people process and evaluate information around them and that affect the decisions, beliefs, and judgments they make, and are therefore designed to make decision-making faster and more efficient. This is due to their efforts to simplify the incredibly complex world in which people live, which can sometimes lead people to take unwise risks. Therefore, bias are flaws in logical thinking that open the way to wrong decisions, poor reasoning, an irrational step in the formulation of an argument, and irrational attitudes that lead people to mislead.

Knowing and recognizing such fallacies that lead the human mind to error is important to avoid them. Knowing the wrong is a prerequisite not to be on the wrong track since no one will make mistakes intentionally. Therefore, learning ideas about bias can reduce errors in the thought process and protect the mind against deception and mistakes. Thus, this learning will enable us to act with our own minds and lead a more correct and successful life. Therefore, biases are closely related to logical errors that can help win an argument or present information better. So much so that bias arises in the first step of thinking and causes many logical errors and fallacies in people. The aim of this study; focuses on the effects of bias, in particular belief bias, on the way people reason and argue in daily life; is to deal with logical errors in a practical rather than theoretical way.

Keywords: Reasoning, Logic, Fallacies, Paralogism, Bias.

Giriş

Yanılgı, bir düşüncüyü ortaya koyarken ya da anlamaya çalışırken yapılan yanlış çıkarımadır ve safsata kavramı ile eş anlamlıdır. Yanılgı/safsata, ilk bakışta geçerli ve ikna edici gibi görülebilen fakat yakından bakıldığında kendini ele veren yanlış argümanlardır. Başka bir ifadeyle yanılgı, doğru gibi gözüken ama gerçekte yanlış olan bir sonuca yol açan hatalı mantık yürütmedir.¹ O nedenle yanılgılar, mantıksız argümanları mantıklı gibi gösterebileceğinden, hilebazlar onları muhataplarını mantıksız iddialara inanmaya ikna etmek için kullanmaktadırlar.

Bu minvalde yanılgı, genellikle psikolojik olarak ikna edici fakat mantıksal olarak zayıf olan bir argümandır. Bu tanım bir yandan, yanıltıcı argümanların insanlara sonuçları kabul ettirmede işe yaradığını göstermektedir. Diğer yandan da sağduyulu bir düşünmenin insanların

¹ Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003), 819.

Gülümser Durhan

bu argümanların sonuçlarını güçlü bir şekilde desteklenmiş olarak kabul etmemeleri gerektiğini ortaya çıkarmasına rağmen kötü, yani kanıtlarla desteklenmeyen, sadece yaygın görüşler olduğu için kabul gören argümanların iyi ya da geçersiz, akıl yürütmelerin geçerli ya da inanılır gösterildiğini açıklamaktadır. Bu nedenle mantıksal olarak yanılı, hatalı çıkarım olan paralojizmdir.

Yanlış çıkarım, bir başka ifade ile mantıksal uydurma ya da yakıştırma² olan paralojizmler, ne doğru yargılar ve ilk öncüllerden ne de genel olarak kabul edilen kanılardan oluşurlar. Bu tür akıl yürütmeler, özel bir bilime –örneğin geometriye– özgü olmakla birlikte doğru olmayan öncüllerden oluşan tasımlardır.³ Söz gelimi;

Uçan her şey kuştur

Kelebek de uçar

Öyleyse kelebek de kuştur.

Burada büyük öncül (uçan her şey kuştur) ve sonuç önermesi (kelebek kuştur) yanlış olduğu için bu, yanlış bir tasımdır. Bu tasım yanılığısına mantıkta safsata ya da paralojizm denilmektedir. O halde “Paralojizm geçerli akıl yürütme ilkelerini çiğneyen argümanlar aracılığıyla ulaşılan sonuç”⁴lar bütünüdür. Başka bir ifadeyle paralojizm, mantığa aykırı, fakat mantığa uygun ve geçerliymiş gibi görünen akıl yürütmelerdir.

Paralojizmler aracılığıyla bilgi elde edilmez. Bilakis, bu bozuk akıl yürütmeler doğru muhakemede bulunmanın önünde engel teşkil etmektedirler. “Aslında bu bozuk olan akıl yürütmelerin, sağlam akıl yürütmelerin bozuk biçimi anlamında bir tür akıl yürütme oldukları söylenebilir; öyle ki diyalektik akıl yürütmenin bozuk şekli tartışmacı akıl yürütme gibi görünürken, aynı şekilde tanıtlamalı akıl yürütme bilimlerin kullanması gereken bir biçimken, bilimlerde kullanılan yanlış akıl yürütme ise yanıltıcı, yani paralogistik akıl yürütme olmaktadır.”⁵ O nedenle bozuk vargı ya da bozuk kıyas olarak da adlandırabileceğimiz

² Heinz Heimsoeth, *Immanuel Kant'ın Felsefesi*. çev. Takiyettin Mengüşoğlu, (İstanbul: Remzi Kitapevi, 1993), 106-107.

³ Aristotle, “Topica”, Translator, W.A. Pickard-Cambridge, Editor: ROSS, W.D., *The Works of Aristotle Volume I*, (London: Oxford University Press, 1963), 100a 18-164b 21.

⁴ Eugene W. Holland, *Deleuze ve Guattari'nin Anti-Oedipus'u Şizoanalize Giriş*, çev. Ali Utku ve Mukadder Erkan, (İstanbul: Otonom Yayınları, 2013), 83,

⁵ Mehmet Ali Sarı, “Aristoteles'in Diyalektiğinde Epagoge”, *Yeditepe'de Felsefe 6. Kitap*, Sayı 41, (2007), 128-129.

paralojizm biçimsel olarak geçersiz çıkarım anlamına gelmektedir. Bu tür akıl yürütmelerde mantıksal ilkelere tam olarak uymak yerine önceki inançlara güvenme eğilimi söz konudur ki bu da inanç önyargısı olarak adlandırılan mantıksal yanlışlığı ortaya çıkarmaktadır.

Kıyassal Akıl Yürütmede İnanç Önyargısı (Belief Bias İn Syllogistic Reasoning)

Önyargı, yeterli inceleme yapılmadan benimsenmiş sayılan, herhangi bir konuda herhangi bir görüşe verilen addır: Delilden önce telaffuz edilen, dolayısıyla delilsiz/kanıtsız olarak verilmiş bir yargıdır.⁶ Başka bir ifadeyle ön yargı, yeterince emin olunmadan verilmiş sağlıksız düşünme biçimidir.⁷ O halde önyargılar, yeterli bilgiye sahip olmadan edinilmiş, hatalı izlenimler, zihindeki peşin hükümlü imgelerdir. Genelde olumsuzluğu çağrıştıran bu imge, hatalı ve esnek olmayan bir genellemeye dayanan bir antipatidir.⁸ Zihnin hatalı genellemeye gitmesi önyargıyı tetikleyen önemli bir unsurdur. Zira önyargılar, otomatik, tetikleyici ipuçlarıyla karşılaşıldığında kendiliğinden ve kaçınılmaz olarak süratle devreye giren otomatik zihinsel süreçlerdir.⁹ Bu zihinsel yapı, dünyaya ilişkin bütünlüklü bir düşünme alışkanlığını yansıtmaktadır. Genellikle belirli bir arzu veya duygu tarafından tetiklenen önyargılar, irrasyonel akıl yürütmeye neden olmaktadır. Zira önyargı, “doğru ya da yanlış olduğu konusunda sağlam bir gerekçe ya da kanıt aramadan sahip olunan inanç”tır.¹⁰ Böylelikle önyargı, insanın düşünme yetisinin yanlış yönde kullanımı ile ortaya çıkan bir akıl yürütme hatasıdır. Başka bir ifadeyle önyargı, sadece inançlarımıza uyduğu için, nedir ne değildir henüz bilinmeyen bir konuda yargıya varmak ve zanni akıl yürütme gerçekleştirmektir: Rasyonellik normlarına riayet etmemenin sistematik biçimidir ve bunun en gözle görülür şekli inanç önyargısıdır (*Belief Bias*).

⁶ Jeremy Bentham, *The Book of Falacies*, (London : John and H.L. Hunt, 1824), 376.

⁷ Gordon W. Allport, *The Nature of Prejudice*, (MA: Addison Wesley Publishing, 1954), 6.

⁸ Gordon W. Allport, “The historical background on modern social psychology”, Ed. Gardner Lindzey, in *Handbook Of Social Psychology*, 2nd ed., Vol. 1, (Reading, MA: Addison-Wesley, 1954), 9.

⁹ Galen V. Bodenhausen, and Jennifer A. Richeson, “Prejudice, Stereotyping and Discrimination”, Edits: Baumeister, Roy F. and Eli J. Finkel, in *Advanced Social Psychology: The State of The Science*, (New York: Oxford University Press, 2010), 365.

¹⁰ Nigel Warburton, *A'dan Z'ye Düşünmek*, (Ankara: Dost Kitapevi, 2000), 106.

İnanç önyargısı, bir ifadeyi mantıksal gücünden ziyade önceki inanca dayalı olarak değerlendirmeye yönelik sistematik (mantıksal olmayan) eğilim olarak tanımlanan bir tür bilişsel önyargıdır.¹¹ İnanç önyargısı kullanıldığında, insanlar inançlarına uyan geçersiz argümanlarla kolayca ikna olma eğilimi gösterirler, ancak inançlarına karşı çıkan geçerli argümanlara direnmeleri muhtemeldir.¹² Bu esas olarak, tündengelimli argümanların mantıksal geçerliliğini, sonucun ampirik durumuna ilişkin kişisel inançlara dayanarak değerlendirme eğiliminde olduğu anlamına gelmektedir.¹³ Bu da gösteriyor ki genellikle insanlar, doğru olduğuna inandıkları şeylerde istikrarlı, fakat çoğu zaman mantıksal olarak geçersiz çıkarımlar yapmaktadırlar. Söz gelimi,

“Bütün çiçeklerin yaprakları vardır.

Güllerin yaprakları vardır.

Bu nedenle güller çiçektir”

Bu kıyasal yanlıgı, mantıksal olarak geçersiz, fakat inandırıcı bir çıkarım veya çelişkili bir kıyastır: Varsayılan sonuç, geçersiz ama inandırıcıdır. Burada teorik olarak mantık kuralları gereği dağıtılmamış orta terim yanlışı vardır. Pratik tarzda insanlar, çiçeklerin ve güllerin yaprakları olduğu düşüncesi ile bu akıl yürütmeye inanmaktadırlar. İnanç önyargısına sahip olan insanlar bu sonucu, inanılmaz bir sonuca sahip (tutarlı bir kıyas) mantıksal olarak eşdeğer çıkarımdan çok daha yüksek oranda geçerli olduğunu düşünmektedirler. Yine başka bir örnek vermek gerekirse:

Bütün uçakların motorları var

Arabaların da motorları var

Bu nedenle arabalar uçaklardır

Burada sebep-sonuç ilişkisi hatalıdır, çünkü "motorları olmak", arabanın uçak olduğunu garanti etmez; örneğin elektronik ev aletlerinin

¹¹ Ana Valeria Gonzalez, Anna Rogers & Anders Søgaard, “On the Interaction of Belief Bias and Explanations”, *Findings of the Association for Computational Linguistics: ACL-IJCNLP*, (2021), 2931.

¹² Dries Trippas, Michael F. Verde & Simon J. Handley, “Using Forced Choice To Test Belief Bias In Syllogistic Reasoning”, *Cognition* 133 (2014), 586.

¹³ Vladimíra Čavořová, “Belief Bias Effect In Reasoning Of Future Teachers”, *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 174, (2015), 2212.

de motorları vardır; ancak onlar uçak değildir. İnandırıcı sonuçları, inandırıcı olmayan sonuçlardan daha sık geçerli olarak kabul etmeye yönelik bu iyi belgelenmiş eğilim, inanç ön yargısı olarak adlandırılmaktadır.¹⁴ Bu hata, insanların kategorik kıyasları değerlendirirken, geçerliliği ne olursa olsun, inanılmaz sonuçları reddetme ve inandırıcı olanları kabul etme eğiliminde olmalarından kaynaklanmaktadır.

Geleneksel olarak, inanç önyargısı, iki öncül ve bir sonuçtan oluşan tündengelemlili akıl yürütme problemleri olan kategorik kıyaslar kullanılarak incelenmiştir. Yaygın bir akıl yürütme türü olan tündengelemlili akıl yürütme günlük yaşamda yaygın olarak kullanılır. Bazı öncüllerden başlayarak, bilgimizi genişletmeyen, ancak zorunlu olarak doğru olan bir (veya daha fazla) sonucun oluşturulmasına izin vermektedir. Bu nedenle, inançlarımızın sonuçları belirlemesine müsait olmaktadır. Söz gelimi, Tüm arkadaşlarım benimle karşılaştıklarında beni selamlıyorlarsa (Öncül 1) ve John benim bir arkadaşım ise (Öncül 2), o zaman John'un benimle tanıştığında beni selamlamasını beklerim (Sonuç). Bu tür bir kıyas, gerçekliğin nasıl olması gerektiğine dair beklentiler oluşturmamıza izin vermekte ve böylece davranışlarımızı yönlendirmemize yardımcı olmaktadır. Ayrıca yaygın bir akıl yürütme türü olmasının yanı sıra tündengelemlim, mantığın bir parçasıdır. Mantıkta, tündengelemlili bir akıl yürütmenin geçerli veya geçersiz olup olmadığını bir önermeler hesabı ile kesin olarak belirlemek mümkündür. Ancak insan belirli koşullar altında mantık kriterlerine göre akıl yürütebilmesine rağmen, diğer belirli ve sistematik koşullar altında önyargı adı verilen akıl yürütme hataları üretmektedir. Bu tür önyargıların sembolik bir örneği, bir kıyası mantıksal zorunluluk ilkesinden ziyade sonucunun güvenilirliği aracılığıyla değerlendirmeye yönelik sistematik eğilim olarak tanımlanabilecek inanç önyargısıdır. İnancın önyargısı, şimdiye kadar keşfedilen ilk akıl yürütme yanılgılarından biridir ve yıllar boyunca daha katı metodolojik kontrollere direnmiştir.¹⁵

¹⁴ Janie Brisson, Pier-Luc de Chantal, Hugues Lortie Forgues & Henry Markovits, "Belief Bias Is Stronger When Reasoning Is More Difficult", *Thinking & Reasoning*, 20/3, (2014), 385-386.

¹⁵ Laura Macchi, Francesco Poli, Laura Caravona, Michela Vezzoli, Miriam A G Franchella & Maria Bagassi, "How to Get Rid of the Belief Bias: Boosting Analytical Thinking via Pragmatics", *Europe's Journal of Psychology*, 15/3, (2019), 595-596.

İnanç önyargısı, kıyasal akıl yürütme problemini çözmeye çalışırken sonucun inanılabilirliğinden etkilenme eğilimidir. Bu hata en çok, sonucun geçerliliği ve inanılabilirliğinin çatıştığı kıyasal akıl yürütme paradigması tarafından incelenmektedir. İnanç önyargısı, inanılır sonuçların inanılır olmayanlardan daha fazla kabul edilmesi olarak tanımlanır ve mantıksal yeterlilik, geçerli sonuçların geçersiz sonuçlara göre daha fazla kabul edilmesi olarak tanımlanabilir.¹⁶ Buradan dört çeşit kıyas ortaya çıkmaktadır. Bunlardan yarısı, geçerlilik yargısı, sonucun inanılabilirliği ile uyumlu olacak şekilde ifade edilmektedir ki bunlara tutarlı kıyas denir. Diğer yarısında yargının geçerliliği, sonucun inanılabilirliği ile çelişmektedir ki bunlara da tutarsız kıyas denilmektedir. Böylece inanç önyargısı dört kıyasla sonuçlanmaktadır. Tutarlı kıyaslar ya geçerli-inanılır olabilir (örneğin, Bazı sağlıklı insanlar mutsuzdur. Mutsuz insanlar astronot değildir. O halde bazı sağlıklı insanlar astronot değildir.) veya geçersiz-inanılmaz olabilirler (örneğin Hiçbir milyoner çalışkan değildir. Bazı çalışkanlar zengindir. Dolayısıyla Bazı milyonerler zengin değildir.). Tutarsız kıyaslar da aynı şekilde, ya hem geçerli hem de inanılmaz olabilir (örneğin, hiçbir dindar insan sağlıklı değildir. Bazı sağlıklı insanlar rahiptir. O halde bazı rahipler dindar değildir.) ya da geçersiz-inandırıcı olabilir (örneğin, iyi eğitilmiş köpekler kısır değildir. Bazı kısır köpekler polis köpeğidir. Dolayısıyla bazı yüksek eğitilmiş köpekler polis köpeği değildir.).¹⁷

Bu minvalde kategorik kıyaslar kullanılarak yapılan çalışmalar, bir sonuç-değerlendirme veya bir sonuç-üretim paradigması içerebilir. İlki, katılımcıların sunulan bir sonucun geçerliliğini değerlendirmesini gerektirirken; ikincisinde, katılımcılardan verilen öncüllere yanıt olarak mantıklı bir sonuç üretmeleri istenmektedir. İnanç önyargısı üzerine yapılan çalışmaların çoğu, sonuç-değerlendirme paradigmasına odaklanmıştır ve bu nedenle ortaya çıkan dört çeşit kıyas, bu paradigmadan türetilen bulgulara göre şekillenmektedir. Ne var ki yine de herhangi bir kapsamlı inanç önyargısı teorisinin, sonuç üretim görevleriyle elde edilen verileri de ele alması gerektiği kabul edilmelidir. Ortaya çıkan dört çeşit kıyas, inanç önyargısı üzerine yapılan çalışmalarda mantıksal geçerliliğin ve sonucun güvenilirliğinin genellikle nasıl manipüle edildiğini göstermektedir. Bunları tekrar örneklendirmek gerekirse:

¹⁶ Čavojová, "Belief Bias Effect In Reasoning Of Future Teachers", 2212.

¹⁷ Čavojová, "Belief Bias Effect In Reasoning Of Future Teachers", 2214.

(1) Geçerli-İnandırıcı kıyas:

Bütün kuşların kanatları vardır

Bütün kargalar kuştur

Bu nedenle, tüm kargaların kanatları vardır.

(2) Geçerli-İnanılmaz kıyas:

Tüm memeliler yürüyebilir

Tüm balinalar memelidir

Bu nedenle, tüm balinalar yürüyebilir.

(3) Geçersiz-İnandırıcı kıyas:

Bütün çiçekler suya ihtiyaç duyar

Bütün güllerin suya ihtiyacı vardır

Bu nedenle, tüm güller çiçektir

Mantıksal olarak, iki öncülden “güller çiçektir” sonucuna varmak doğru değildir. Zira orta terim her iki öncülde de tikel olmuştur.

(4) Geçersiz-İnanılmaz kıyas:

Tüm et ürünleri yenebilir

Bütün elmalar yenebilir

Bu nedenle, tüm elmalar et ürünleridir.

Literatürdeki ortak bulgular, çoğu kişinin (1)'i geçerli kabul ettiğini, ancak (2)'yi geçerli bulmadığını göstermektedir. Ancak aynı mantıksal yapıyı paylaşırlar; dolayısıyla ikisi de geçerlidir. Ayrıca (3)'ü geçerli saymaktadırlar ama (3) geçerli değildir. Bu nedenle, sonucun güvenilirliği, sonucun geçerlilik değerlendirmesini etkilemektedir: Aynı yapıya sahip kıyaslar, sonucun içeriğinin inandırıcı olup olmamasına bağlı olarak geçerli veya geçersiz sayılmaktadır.¹⁸ Bu durumda geçerlilik yargısı, iki durumda mantıksal geçerlilikten ayrılmaktadır: Kıyasın mantıksal olarak geçersiz olduğu, ancak içeriğinin onu inandırıcı kıldığı durumda ki bu durumda kıyas “Geçersiz-İnanılır”dır ve kıyasın mantıksal olarak geçerli olduğu, ancak içeriğinin

¹⁸ Macchi, Poli, Caravona, Vezzoli, Franchella & Bagassi, “How to Get Rid of the Belief Bias: Boosting Analytical Thinking via Pragmatics”, 596.

inandırıcı olmadığı durumlarda ki bu durumda da kıyas, “Geçerli-İnanılmaz”dır. Öyleyse inanç önyargısı gibi akıl yürütme hataları, çoğunluk tarafından kabul edilen yargılara sorgusuzca güvenme eğiliminden kaynaklanmaktadır.

Bu bağlamda inanç önyargısı, bireylerin bir argümanın mantıksal yapısından ziyade inançları temelinde bir sonuç üretme ve doğrulama eğilimini yansıtmaktadır. Örneğin, inanç ve mantığa dayalı akıl yürütme arasındaki çatışmanın bir örneği olarak aşağıdaki sorunu alalım:

Tüm bitkiler suya ihtiyaç duyar.

Güllerin de suya ihtiyacı var.

O halde güllerin bitki olduğu sonucu mu çıkıyor?

Burada yargının sebebi sonuçtan bağımsızdır. Akıl yürütme çalışmalarında verilen talimatlar genellikle katılımcıların, sonucun öncüllerden mantıksal olarak takip edilmediğini belirlemelerini gerektirmektedir. Bu örnekte, sonuç mantıksal olarak takip etmemektedir, ancak inançlarımızla tutarlıdır. Varsayılan müdahaleci açıklamalara göre, inançlarımız varsayılan olarak belirtilir ve genellikle bu tür sonuçlar için yüksek onay oranlarına ihtiyaç vardır. Bireylerin genellikle dünya hakkında doğru olduğuna inandıkları ile mantıksal olarak gerekli olan arasında bilişsel bir mücadele yaşadıkları iddia edilmektedir. Bu, genellikle, katılımcılara argümanın mantıksal yapısı temelinde akıl yürütmeleri için açık kurallar verilse bile, inançların ve mantığın çatıştığı problemlerde muhakeme doğruluğunun azalmasını ve bilinmeyenlerin artmasını ortaya çıkarmaktadır. Sonuç olarak, bireylerin sonuca inanıp inanmadıkları veya mantıksal geçerliliğine katılıp katılmadıkları arasındaki çatışma, genellikle, inandırıcı buldukları lehine çözülür; bu, muhakemede varsayılan tabanlı bir sistem için güvenilir bir destek olarak kabul edilmiştir.¹⁹ Bu durumda inanç önyargısı için, sonuçla aynı fikirde olmadığı için argümanların/kanıtların zayıf olduğu sonucuna otomatik olarak vararak mantık ve olasılık yasalarını ihlal etmektir diyebiliriz. Öyleyse inanç ön yargısı, bir argümanı, argümanın mantıksal özelliklerini göz

¹⁹ Stephanie Howarth & Simon J. Hanley & Clare Walsh, “The Logic-Bias Effect: The Role Of Effortful Processing In The Resolution Of Belief-Logic Conflict”, *Memory & Cognition*, 44/2, (2016), 331.

ardı ederek, sonucun kabulünden başka hiçbir şeye dayanmaksızın iyi-kötü veya doğru-yanlış olarak değerlendirmektir.

Argümantasyon bağlamında, bu önyargı, tartışmacı belirli bir bakış açısı hakkında "çok güçlü hissettiğinde", yani bakış açısına olan bağlılığı güçlü duygulara veya çıkarılara bağlı olduğunda ortaya çıkma eğilimindedir. Bu ne zaman olursa, tartışmacının bakış açısına bağlılığı, kendi tarafsızlığının farkında olmasa bile, mesele hakkında düşünme ve tartışma biçiminde önyargıya yatkındır. Bu bağlamda, bilinçsiz olan önyargıların argümantasyon üzerindeki etkilerinin, kasıtlı ya da bilinçli olarak önyargılı argümantasyonda gözlemlenenlere çok benzer olduğunu ve hem kanıt toplama sürecini (tarafsızlık) hem de seçilen kanıtların yorumlanmasını (çarpıtma) etkilediğini vurgulamak önemli görünmektedir. Bu, özellikle, önyargıların söylem üzerindeki etkilerinin genellikle her iki durumda da aynı olduğu göz önüne alındığında, belirli bir argümanın kasıtlı olarak önyargılı olup olmadığını bilmenin ne kadar zor olduğunu açıklamaktadır. Bu nedenle, örneğin, bir avukat, müvekkilinin mahkeme önündeki eylemlerine ilişkin taraflı bir açıklama yaparsa, o avukatın kasten dinleyicileri manipüle etmeye çalışıp çalışmadığını ya da davayı kazanma arzusunun (ya da müvekkile karşı duyulan sempati vb.) bilinçsizce onun kararını etkileyip, böylece müvekkilin olayların versiyonuna içtenlikle inanmasına neden olup olmadığını belirlemek neredeyse imkansızdır. Psikologların çalışmaları sayesinde belirli bir kesinlikle bildiğimiz tek şey, insanların yargılarının ve çıkarımlarının sıklıkla hem bilinçsiz hem de istemsiz olarak önyargılı olduğudur.²⁰

Genellikle bu tür yanılgıya düşmenin esas sebebi, bir sonuç elde etmek için kullanılan öncülleri veya örnekleri tarafgir davranarak seçme yolu ile argümanın geçerliliğini manipüle etmektir. Bu az sayıda ya da küçük örneklerden yola çıkılarak bütüncül ve dayanaksız sonuçlara varılmasına neden olmasına neden olmaktadır. O halde önyargı yanlısını destekleyen en önemli neden, aceleci veya hızlı genellemeye gitmedir. Hızlı genelleme, bir kişi yetersiz kanıtlara dayanarak genel bir sonuç çıkardığında ortaya çıkan mantıksal yanılgıdır. Başka bir ifadeyle seçilen örnekler hakkında bilgi ve kanıt eksikliği olduğunda veya seçilen örnek tüm grubu temsil etmediğinde

²⁰ Rüdiger F. Pohl, (ed.), *Cognitive Illusions*, (Hove and New York: Psychology Press, 2004), 2.

veya her ikisi de doğru olduğunda hızlı genelleme hatası işlenmektedir.²¹ Şu hâlde hızlı bir genelleme, bir sonucun yeterli veya tarafsız kanıtlarla mantıksal olarak gerekçelendirilmediği bir yanılıdır veya yeterince araştırılmadan hemen bir sonuca varmak veya bir yargı ortaya koymaktır. Bu nedenle hızlı genellemeler, insanların sıkı sıkıya bağlı oldukları inançlarını ve önyargılarını pekiştirmektedir.

Hızlı genellemelerin mantıksal formu şu şekildedir:

- Küçük olan S örneği, P grubundan alınmıştır.
- Sonuç C, S'ye dayalı olarak P grubu hakkında hükmedilir.

Şu forma da sahip olabilir:

- X kişisi A eylemini gerçekleştirir ve sonucu B olur.
- Bu nedenle, tüm A eylemlerinin bir sonucu B olacaktır.²²

İnsanlar genellikle tarafılık veya önyargı nedeniyle aceleci genellemeler yaparlar. Örneğin, cinsiyetçi biri, her iki durumda da bir kadın kaza yaptığı için tüm kadınların jet uçakları uçurmaya veya araba kullanmaya uygun olmadığı sonucuna varabilir. İnsanlar ayrıca tembellik veya özensizlik nedeniyle genellikle aceleci genellemeler yaparlar. Sadece bir sonuca atlamak çok kolaydır ve yeterli bir örnek toplamak ve haklı bir sonuç çıkarmak çok daha zordur. Bu nedenle, bu yanılıdan kaçınmak, yanılığın etkisini en aza indirmeyi ve yeterince büyük ve anlamlı örnekler seçmeye özen göstermeyi gerektirmektedir.²³

Hızlı genelleme anlaşıldığı üzere bir yanılı örneğidir; bununla birlikte yanlış karakterine rağmen, inanç temelli ve bu nedenle hiç de bir yanılı gibi görünmeyen bir yanılıdır. Nitekim “yanlış bir argüman... geçerli gibi görünen ama öyle olmayan bir argümandır.”²⁴ Bu anlayış, yanılıların tehlikeli doğasını vurgulama meziyetine sahiptir. Dolayısıyla yanlış olan bu inanç önyargısı da genellemeler yapma yoluyla içselleşmekte ve insanlarla kopmaz bir bağ oluşturmak yolu ile tehlikeli hale gelmektedir. Önyargılı inançların yanlış olmasına rağmen devam

²¹ Joseph M. Young, “A Case Study of the Hasty Generalization”, (2006), 95.
<https://core.ac.uk/download/pdf/228436457.pdf>

²² Lorenzo Magnani & Emanuele Bardone, “The Appeal of Gossiping Fallacies and its Eco-logical Roots”, *Pragmatics & Cognition*, 18/2, (2010), 368.

²³ Magnani & Bardone, “The Appeal of Gossiping Fallacies and its Eco-logical Roots”, 368-369.

²⁴ Charles L. Hamblin, *Fallacies*, (London: Methuen, 1970), 12.

etmesinin ana nedeni, bu inançların akran baskısı ile desteklenmesidir. Önyargılı insanlar arasında, hedef grup hakkında aşağılayıcı sözler söylemek aslında çeşitli şekillerde teşvik edilebilir ve ödüllendirilebilir: Gülümsemeler, mutlu kahkahalar, karşılama jestleri ve onaylayıcı sözler. Bu şekilde, önyargılı inançlar, insanlar kendileri için düşünmediğinde, diğer (önyargılı) insanların kendileri için düşünmelerine izin verdiklerinde devam eder.²⁵ Dolayısıyla önyargılar, inançlarımızı değiştirme ve oluşturma şeklimizin en önemli etkileyici unsurudur. Nitekim eğer bir sonuç inançlarımızı destekliyor veya onlara uygunsu, onu destekleyen her şeyi rasyonelleştirme veya meşrulaştırma eğilimi içine girilmektedir. Bunun için önyargılı kişi, dikkatini, sözünü ya da kabulünü sağlama eğilimi olan tüm düşüncelere odaklar ve tehdit oluşturan karşı eğilimli tüm değerlendirmeleri ya da karşıt düşünceleri uzak tutar.²⁶ Başka bir ifadeyle yeni bilgilere rasyonel bakış açısı ile yaklaşmak yerine, yeterince incelenmemiş, sorgulanmamış, toplumda kabul görmüş fikirleri her ne olursa olsun güçlü bir şekilde savunmaya, ona uymayan veya desteklemeyen fikirleri ise şiddetle reddetmeye hazırızdır. Oysaki bu şekilde kemikleşmiş önyargılarımızın farkında olmak, bunları destekleyen geçersiz fakat inanılır olan akıl yürütmelerimizin ikna edici olma görüntüsünü de ortadan kaldıracaktır.

Hepimizin kökleşmiş önyargıları, şu ya da bu türden berbat akıl yürütmeleri oldukça makul ve ikna edici bulma eğilimleri vardır. Bu önyargıların veya zayıflıkların bazıları, olasılık hakkında sezgisel akıl yürütmede kötü olma durumu adeta evrensel insan eğilimiymiş gibi "fabrika ayarlıdır". Bazıları gelenek, eğitim, beyin yıkamayla veya sosyalleşme yoluyla kökleşmiştir. Ancak insanların kasıtlı olarak kötü ya da hatalı bir şekilde akıl yürütmeye başlaması nispeten nadirdir. Çoğu zaman, insanlar bunu ne zaman yaptığını fark etmediği için yapmaktadır. Zira önyargılar, mantıktaki yersiz sıçramaların sorunsuz ve tartışmasız görünmesini sağlamaktadır. O halde, kendi akıl yürütmenizi eleştirel bir şekilde analiz etmek, insanın bilinen zayıf bilişsel kalıpları listesine karşı bariz ve sağduyulu çıkarımları bile kontrol etme alışkanlığını geliştirmek

²⁵ Brendan Myers, Charlene Elsby, & Kimberly Baltzer-Jaray, *Clear and Present Thinking: A Handbook in Logic and Rationality*, (Canada: Northwest Passage Books, 2013), 35.

²⁶ Bentham, *The Book of Falacies*, 378.

Gülümser Durhan

anlamına gelmektedir.²⁷ O halde kökleşmiş önyargılarımızı öğrenmek, onlara göre kötü bir şekilde akıl yürüttüğümüzü fark etme şansımızın daha yüksek olmasıdır. Yapabileceğimiz hataların farkındaysak, onlardan kaçınmak için daha güçlü direnç gösterebiliriz. Böylece önyargılardan, kalıplaşmış gelenekten, tarafgir davranmaktan, yanlış inançlardan arındırılmış, eleştirel düşünceyle beslenmiş mantık bize doğru ve kesin bilgi sunacak, akli yanılığa düşmekten kurtaracaktır.

Sonuç

Önyargıların ortaya çıkması için belirli tek bir neden yoktur. Ne var ki önyargılar çoğunlukla hatalı akıl yürütmelere bağlı olarak ortaya çıkmaktadırlar. Bu yanılıklar, hali hazırda mevcut bulunan inançları sürdürmek ya da fazla miktarda bulunan bilgi çeşitliliğini genellemek suretiyle hızlıca işlemekten kaynaklanmaktadır. Ayrıca birçok hata, savunucunun savunduğu fikre veya argümana karşı çok güçlü çıkarları olduğu veya argümanın desteklediği duruma fanatik bir şekilde bağlı olduğu, onun kadar bağlı olmayan başkalarının, açıkça görebileceği zayıflıklara, eksikliklere, yanlışlara karşı kör olduğu için işlenmektedir. Bu tür akıl yürütmelerde, savunucu argümanı hatalı olarak görmediği için yanılma, tam olarak kasıtlı olmayabilir. Dolayısıyla kişi savunuculuğunu üstlendiği önyargıya o kadar dogmatik bir şekilde bağlıdır ki onun yetersiz bir incelemeye sahip olduğunu aklının ucundan dahi geçirmemektedir. Söz gelimi,

Bütün balıklar yüzebilen canlılardır

Çupra da yüzebilen bir canlıdır

O halde çupra da balıktır

Bu kıyas mantıken hatalı bir muhakemedir. Teorik olarak kıyas kuralları gereği orta terim her iki öncülde de tikel olarak alınırsa kıyas, “dağıtılmamış orta terim yanlışı” gereği hatalı olmaktadır. Ne var ki sıradan insanlar bu kuralları bilmeyebilirler. O nedenle pratikte insanların doğruları; genel kabullere, gelenek, görenek, töre, kültürel kaidelere göre

²⁷ Tim Kenyon, *Clear Thinking In A Blurry World*, (Toronto, ON: Thomson Nelson, 2008), xvi.

belirlenebilmektedir. Burada da insanlar, 'bütün balıkların yüzdüğü' kabulüne sahiptirler. Bu da insanların bu kabulden yola çıkan her sonucun doğru olduğuna inanmalarına sebep olabilmektedir. Halbuki bu kıyastaki sebep-sonuç ilişkisi hatalıdır. Zira sebepte yer alan "yüzebilir canlı" olması, sonuçta yer alan, çupranın balık olduğu yargısını kesinleştirmemektedir. Eğer burada yer alan çupra değil de dalgıç veya yunus olsaydı, o zaman "dalgıç balıktır" ya da "yunus balıktır" sonucuna varılacaktı ki bu sonuç yanlıştır: Ne dalgıç ne de yunus, balık değildir. Ne var ki insanlar bu akıl yürütmeye kolayca inanabilmektedir. Çünkü çupranın balık olduğu insanların inançlarına uymaktadır. Oysaki bu yollu bir tutum sergilemekle sonuç oluşturmak önyargılı davranmaktır. İnsanlar, yeterli inceleme yapmadan, temellendirmesinin sağlam olup olmadığı incelenmeden, sadece inançlarına uyuyor olması nedeniyle kolayca ve hızlıca bu muhakemeyi doğru ve geçerli olarak kabul etmektedirler. Bu nedenle inanç önyargıları, o gruptaki insanların liyakat veya değeri hakkında, basmakalıp bir varsayıma dayalı olarak ortaya konan düşmanca veya zararlı bir yargıdır.

İnsanlar, benzer bir yapıya sahip doğru ve yanlış argümanlar arasındaki benzerlikten dolayı yanıldıkları için ya da belirli bir pozisyona bağlılıkları o kadar güçlüdür ki alelacele fikir beyan etmek veya yeterince bilmeden/ düşünmeden hemen bir sonuca/karara varmak cazip hale geldiği için, genellikle yanlışlıkla yanılgıya düşmektedirler. O halde kıyassal akıl yürütmede, insanlara düşen görev, inanılabilirliği göz ardı ederek bu tür argümanların mantıksal geçerliliğini değerlendirmektir. Bu türden bir değerlendirme, aslında eleştirel düşünme becerisinin bir yansımasıdır. Başka bir ifadeyle, kişinin önceki bilgisini ve inancını yeni öncüllerden ayrı tutması veya bir kenara bırakması yolu ile akıl yürütmesi veya değerlendirmesidir. O halde önyargı yanılgısına düşmenin nedeni eleştirel şüphe eksikliğidir. Zira doğru tektir, ancak zanlar türlü türlüdür. Dolayısıyla çeşitlilik içinde yanılgıdan korunmak, bir düşünceye körü körüne bağlanmakla değil, muhakememizi ne olursa olsun, mantık normları yoluyla eleştirel düşünce süzgecinden geçirmek suretiyle kabul etmekle mümkündür.

Kaynakça

- ALLPORT, Gordon W. "The Historical Background On Modern Social Psychology", edit. Gardner Lindzey, in *Handbook Of Social Psychology*, 2nd edition, volume 1, Reading, MA: Addison-Wesley, 1954.
- _____, *The Nature of Prejudice*, MA: Addison Wesley Publishing, 1954.
- GONZALEZ, Ana Valeria; ROGERS, Anna and SØGAARD, Anders. "On the Interaction of Belief Bias and Explanations", *Findings of the Association for Computational Linguistics: ACL-IJCNLP*, 2021, p. 2930–2942.
- ARISTOTLE. "Topica", Translator, W.A. Pickard-Cambridge, edit. William David Ross, *The Works of Aristotle Volume I*, London: Oxford University Press, 1963.
- BENTHAM, Jeremy. *The Book of Falacies*, London: John and H.L. Hunt, 1824.
- BRİSSON, Janie; CHANTAL, Pier-Luc de; FORGUES, Hugues Lortie and MARKOVİTS, Henry. "Belief Bias İs Stronger When Reasoning İs More Difficult", *Thinking & Reasoning*, cilt: 20, sayı: 3, 2014, p. 385–403.
- BUDAK, Selçuk. *Psikoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003.
- ČAVOJOVÁ, Vladimíra. "Belief Bias Effect İn Reasoning Of Future Teachers", *Procedia- Social and Behavioral Sciences* 174, 2015, p. 2211 – 2218.
- HAMBLİN, Charles Leonard, *Fallacies*, London: Methuen, 1970.
- HEİMSOETH, Heinz, *Immanuel Kant'ın Felsefesi*, çev. Takiyettin Mengüşoğlu, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1993.
- HOLLAND, Eugene W., *Deleuze ve Guattari'nin Anti-Oedipus'u Şizoanalize Giriş*, çev. Ali Utku ve Mukadder Erkan, İstanbul: Otonom Yayınları, 2013.
- HOWARTH, Stephanie; HANLEY, Simon J. & WALSH, Clare. "The Logic-Bias Effect: The Role Of Effortful Processing İn The Resolution Of Belief–Logic Conflict", *Memory & Cognition*, volume: 44, issue: 2, 2016, p. 330–349.

- KENYON, Tim, *Clear Thinking in A Blurry World*, Toronto, ON: Thomson Nelson, 2008.
- MACCHÌ, Laura; POLÌ, Francesco; CARAVONA, Laura; VEZZOLÌ, Michela; FRANCHELLA, Miriam A. G.& BAGASSÌ, Maria. "How to Get Rid of the Belief Bias: Boosting Analytical Thinking via Pragmatics", *Europe's Journal of Psychology*, volume: 15, issue: 3, 2019, p. 595–613.
- MAGNANÌ, Lorenzo & BARDONE, Emanuele. "The Appeal of Gossiping Fallacies and its Eco-logical Roots", *Pragmatics & Cognition*, volume: 18, issue: 2, 2010, p. 365–396.
- MYERS, Brendan; ELSBY, Charlene & BALTZER-JARAY, Kimberly. *Clear and Present Thinking: A Handbook in Logic and Rationality*, Canada: Northwest Passage Books, 2013.
- POHL, Rüdiger F. (ed.), *Cognitive Illusions: A Handbook On Fallacies And Biases In Thinking, Judgement And Memory*. Hove and New York: Psychology Press, 2004.
- SARI, Mehmet Ali, "Aristoteles'in Diyalektiğinde Epagoge", *Yeditepe'de Felsefe 6. Kitap*, sayı 41, 2007, s. 113-136.
- TRIPPAS, Dries; VERDE, Michael F. & HANDLEY, Simon J. "Using Forced Choice To Test Belief Bias In Syllogistic Reasoning", *Cognition*, volume: 133, issue: 3, 2014, p. 586-600.
- V.BODENHAUSEN, Galen and A. RICHESON, Jennifer, "Prejudice, Stereotyping and Discrimination", in, *Advanced Social Psychology: The State of The Science*, Edits. Roy F. Baumeister and Eli J. Finkel, New York: Oxford University Press, 2010, p. 341-384.
- WARBURTON, Nigel, *A'dan Z'ye Düşünmek*, Ankara: Dost Kitapevi, 2000.
- YOUNG, Joseph M. A., "Case Study of the Hasty Generalization", 2006, p. 95-98. <https://core.ac.uk/download/pdf/228436457.pdf>

Bias and Fallacies in Logical Reasoning

Gülümser DURHAN *

Extended Abstract

Bias is a positive or negative judgment, prejudgement, prejudice, preconceived opinion about someone or something based on certain conditions, events and images. In other words, it is the tendency to prejudge before reasoning. The mistake that is synonymous with the concept of fallacy is the wrong inference made while putting forward or trying to understand a thought. Therefore, putting forward a preconceived notion without definitive proof is fallacy. Therefore, biases are errors in its logical appearance that arise in reasoning. In other words, bias is faulty reasoning that leads to a conclusion that appears to be true but is actually wrong. This kind of reasoning makes people accept conclusions. In this respect, the bias fallacy is an argument that is generally psychologically convincing but logically weak. However, common sense thinking does not accept the results of these arguments, which are not supported by evidence but accepted only because they are widespread opinions, as strongly supported and does not consider these arguments as valid reasoning. Otherwise, the mind, which acts with bias, falls into paralogism, which is a logical error. Paralogism consists neither of true judgments and first premises nor of generally accepted convictions. Such reasonings are syllogisms made up of inaccurate premises.

A syllogism is a reasoning that consists of at least two premises and one conclusion. If the premises are incorrectly set up in the syllogism, the mind is automatically mistaken as a result. Thus, syllogisms that seem to be logical and valid become fallacies that violate valid principles of reasoning. Such syllogisms breed distorted reasoning, which are obstacles to correct reasoning. There is a tendency in such reasoning to rely on prior beliefs rather than following logical principles exactly. This belief exposes the logical fallacy called belief bias.

Belief Bias is a cognitive bias that causes people to place too much trust in their pre-existing knowledge and beliefs rather than considering the content and structure of the argument when coming to its conclusion. Accordingly, people generally adopt judgments that coincide with their

* Assos.Prof., Muş Alparslan University, Faculty of Science and Letters, Department of Philosophy

existing beliefs, even if they are weak, worthless, and erroneous. However, they may reject judgments that are contrary to their beliefs, even if they are strong and logical. For example, Bias of Belief may cause people to accept the reasoning, "Every fish swims, and a whale swims, so a whale is a fish" as true. From a theoretical point of view, the wrong reasoning has been made here as per the logic rule "the middle term cannot be particular in both premises". However, the aim of this study is to explain errors in terms of bias, that is, in practical terms. Thus, on a practical level, the cause-effect relationship in this reasoning is flawed, because "swimming" does not guarantee that the whale is a fish; for example, dolphins also swim; But dolphins are not fish. In the same way, people may accept the reasoning that "every flower smells good, a rose smells good, therefore a rose is a flower" just because it conforms to their beliefs. Because the cause of judgment is independent of the result and not all flowers smell good, people know that roses are flowers, even though the argument is illogical. Therefore, people may think that this is logical reasoning. But this reasoning is actually illogical, because the conclusion did not arise from the premises; Just because flowers and roses are smelling good does not necessarily mean that the rose is a flower. For example, some other things, such as fruit, vegetables, perfumes, smell good, but they are not flowers. Moreover, the first premise is also false. Because some other flowers, such as the corpse flower or the pelican flower, do not smell good, but there are also odorless flowers. Therefore, "smelling good" is not a quality of being a flower in the first place. In other words, "smelling good" is not among the distinguishing features of the flower. Such reasoning is considered logical, from the general belief that the flower smells good and, as a result, it conforms to that belief. That is, if one of the premises or the conclusion has a biased belief, that reasoning is considered correct. Whereas, belief in all arguments that have not passed the filter of criticism and have not obtained conclusive proof of their correctness is biased and the reasoning to be established in this way is faulty. Therefore, the aim of this study is to analyze the errors or paralogisms in reasoning, especially in terms of belief bias rather than syllogism. In other words, it is to determine the error of mistakes in a practical way, that is, based on belief bias, rather than in terms of logic rules in a theoretical way.